

Igor Zemljč^{*}

Bamberški sodni red iz leta 1510 kot vir za kulturno zgodovino pravosodja

IZVLEČEK

Bamberški sodni red *ali* Constitutio Criminalis Bambergensis (CCB) je pravno-zgodovinsko zelo pomemben, saj je bil kot prvi izdan v tiskani obliki, hkrati pa predstavlja svojevrstno prelomnico v razvoju nemškega kazenskega prava, ker predstavlja sintezo kazenskega prava, ki sta ga oblikovali severnoitalijanska praksa in teorija pod vplivom rimskega in kanonskega prava ter domačega bavarskega običajnega prava. Sodni red je opremljeni s kar 22 lesorezi, ki na slikovit način ponazarjajo pravno besedilo. Na osnovi ohranjenih upodobitev si lahko tako natančno predstavljamo, kako je potekal kazenski postopek pred 500 leti, ter hkrati s tem pridobimo še enkrat v pogled v kulturno zgodovino sodstva in sodnikov na začetku novega veka.

Ključne besede: Bamberški sodni red, Bamberški malefični red, zakonodaja, sodni postopek, historična antropologija, podobe sodstva, knjižni lesorezi

^{*} Dipl. zgodovinar in bibliotekar, vodja Centralne pravosodne knjižnice Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, Tavčarjeva ulica 9, SI-1000 Ljubljana, igor.zemljic@sodisce.si; ORCID: 0009-0007-0007-595X

ABSTRACT

THE BAMBERG MALEFICENT ORDER AS AN ANTHROPOLOGICAL SOURCE FOR THE HISTORY OF JUSTICE

The Bamberg Maleficent Order or Constitutio Criminalis Bambergensis is a crucial legal text, as it was the first German criminal code to be published in printed form. It was a turning point in the development of German criminal law because it represented a synthesis of criminal law, shaped by the Northern Italian practice and theory under the influence of Roman and canon law and domestic Bavarian common law. The malefic order featured 22 woodcuts illustrating the legal text. Based on the preserved depictions, we can thus accurately imagine how criminal proceedings were conducted 500 years ago while simultaneously gaining a unique anthropological insight into the cultural history of the judiciary and judges at the beginning of the Modern Period.

Keywords: *Constitutio Criminalis Bambergensis, legislation, court proceedings, historical anthropology, images of the judiciary, book woodcuts*

Bamberski sodni red je pravnozgodovinsko zelo pomemben, ker predstavlja sintezo kazenskega prava, ki sta ga oblikovali severnoitalijanska praksa in teorija pod vplivom rimskega in kanonskega prava ter domačega bavarskega običajnega prava. Kakovostni lesorezi, ki ga spremljajo, so se v zgodovinopisje pravosodja vpisali zaradi svoje natančnosti in natančnosti prikazov sodnega postopka. Andrej Studen je nekatere od teh upodobitev pogosto uporabljal v svojih številnih objavah, zato si nekoliko natančneje oglejmo njihov nastanek in vsebino.¹

Bamberski sodni red lahko imenujemo tudi *Krvnosodni red knezoškofije Bamberg* ali kar *Bamberski malefični red* (z nemškim imenom: *Bambergische Halsgerichtsordnung* ali *Bambergische Peinliche Halsgerichtsordnung*), v mednarodnih obravnavah pa je danes najpogostejše naveden kar kot *Constitutio Criminalis Bambergensis* (CCB) ali skrajšano kar *Bambergensis*. V tiskani knjigi je bil prvič objavljen leta 1507 na ukaz bamberskega reformatorskega škofa Jurija III. Schenk von Limpurg in natisnjen v tamkajšnji uveljavljeni tiskarni Hansa Pfeila. Bamberski knezoškof je bil v srednjem veku dejansko poglavar majhne, a povsem samostojne cerkvene kneževine na severu današnje Bavarske. Do izdaje njegovega sodnega reda je prišlo v času, ko je bila »nemška« recepcija rimskega prava že v teku in je vse bolj nadomeščala laično odločanje tradicionalnega nemškega pravosodja. Pritožbe zaradi samovolje in zlorabe kazenske zakonodaje so se

¹ Literatura o likovnih upodobitvah simbolov prava in pravosodja ja zadnje čase v velikem porastu. Za naše kraje in našo problematiko so najbolj zanimiva naslednja dela: Timmermann, *Locus Calvariae*, 137–61, za širšo popularizacijo teme je bila najpomembnejša razstava *The Art of Law: Three Centuries of Justice Depicted*, ki so ji pripravili v Groeningemuseum v Brugesu med oktobrom 2016 in februarjem 2017. Ob tej priložnosti je izšel tudi katalog razstave.

množile, do poznega petnajstega stoletja pa so se cesarske skupščine vse bolj osredotočale na ta problem in sprejemale pozive (resolucije) za reformo. Skupaj s premikom od običajnega prava v smeri profesionalizacije se je vse bolj razvijala tudi oblastna odgovornost za pregon kaznivih dejanj in sprejetost rimskega inkvizitorskega modela namesto tradicionalne osebne tožbe, ki so jo prej vlagali oškodovanci, je bila vse večja. A čeprav je *Bamberski sodni red* po strukturi in ukrepih sledil rimskemu modelu (tudi z uradnim preiskovanjem zločinov in z uporabo mučenja za izsiljevanje priznanj), je bilo pravno znanje oseb, ki naj bi izvajale te postopke, še vedno zelo redko. Težavo je predstavljalo tudi dejstvo, da je bila na lokalnih sodiščih močno ukoreninjena pravica soditi dokaj neodvisno in v skladu s svojim pojmovanjem prava, hkrati pa se je hitro rastoča skupina univerzitetnih pravnih strokovnjakov, ki so bili izšolani v poznavanju rimskega in cerkvenega prava, raje pretežno osredotočala na prijetnejše in donosnejše primere iz civilnega prava kot za kazenske zadeve.

Bamberski sodni red velja za pomemben mejnik in svojevrstno prelomnico v razvoju nemškega kazenskega prava, saj je bil kot prvi izdan v tiskani obliki.² Sodni red ni sicer nikoli veljal na ozemlju »naših« notranjeavstrijskih dežel, a ker je cesar Karel V. njegovega »avtorja« Johanna pl. Schwarzenberg in Hohenlandsberg (1463–1528) zaradi uspeha bamberskega zakonika imenoval za urednika nove kodifikacije, je celo postal neke vrste »idejni oče« prve obče in enotne kodifikacije kazenskega prava na celotnem ozemlju takratnega Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti (*Constitutio Criminalis Carolina*) iz leta 1532,³ zato lahko ugotavljamo, da so mnoga določila in principi bamberskega kazenskega reda bili pozneje uveljavljeni tudi pri nas⁴, kajti *Bambergensis* je postal široko uporabljan priročnik tudi brez cesarske sankcije in pozneje je bil njegov velik del skoraj dobesedno vključen v cesarski zakonik iz leta 1532. Tako kot poznejša *Carolina* je bil *Bambergensis* usmerjen proti zlorabam, ki jih je povzročila pravna nevednost lokalnega sodnega osebja, in si je zadal nalogo, da neizučene prakse obvešča o pravilih prava.

Johann pl. Schwarzenberg in Hohenlandsberg je bil rojen 25. decembra 1463 na gradu Schwarzenberg v premožni plemiški rodbini. Čeprav je imel vse pogoje za študij, je njegovo pestro življenje potekalo daleč od akademskih krogov. Kot vitez se je udeleževal v več vojnah, potoval je v Sveto deželo, a je bil hkrati zelo razgledan in široko razmišljujoč človek. Dopisoval si je Martinom Luthrom, o vključenosti v intelektualno elito tistega časa priča tudi njegov portret, ki ga je naredil Albrecht Dürer, in izdana zbirka satiričnih pesmi.⁵ Zaradi naklonjenosti protestantizmu je zapustil dolgoletno službo pri knezoškofu v Bambergu (a jo nato do umestitve naslednika dejansko opravljal še več let). Leta 1523/24 je postal celo upravnik cesarstva v časih cesarjeve občasne odsotnosti. Čeprav ni nikoli študiral prava, je imel večletne izkušnje s sojenji na

2 V Severni Ameriki so ohranjeni le trije izvodi prve izdaje iz leta 1507 (Harvard, Kongresna knjižnica, Kolorado College) in šest primerkov izdaje iz leta 1508 (Grolier, Yale, Harvard, Kongresna knjižnica, Colorado College, Michigan).

3 Vilfan, *Pravna zgodovina*, 398.

4 Več o tem piše Kambič, *Razvoj kazenskega prava*, 152

5 Scheel, *Johann Freiherr zu Schwarzenberg*, 14.

lokalnih sodiščih. Kljub dolgoletnim izkušnjam v pravosodju pa vseeno ne moremo trditi, da je Schwarzenberg edini avtor *Bamberskega sodnega reda*, saj ni nikoli študiral prava niti ni znal latinščine, zato lahko govorimo bolj o njegovi odločilni in uredniški vlogi na čelu komisije pravnih strokovnjakov specialistov.⁶ Verjetno pa je po drugi strani prav ta Schwarzenbergova »neobremenjenost s teorijo prava« določila vsebino in obliko bamberskega zakonika, da je relativno kratek, jasen in lahko razumljiv. To je bilo še posebej pomembno, ker so bili v tistih časih le redki sodniki izšolani na univerzah, odločanje o krivdi obtožencev pa je bilo v rokah sodnih svetnikov z zelo različno formalno izobrazbo in izkušnjami. Schwarzenberg je kot glavni tajnik knezoškofa v Bambergu spoznal tudi, kako pomembna so natančna pravila sodnega postopka in da omejitev sodniške samovolje prinaša v pravosodje več pravičnosti, saj je z natančnim opisom sodnega postopka in natančno predvidenimi kaznimi obtožencem omogočil tudi bolj nepristransko sojenje.

Pomembna novost bamberskega kazenskega zakonika je tudi to, da uvaja pregon zločinca po uradni dolžnosti, kar pomeni, da začetek postopka ni bil več odvisen le od (sposobnosti/zmožnosti) tožnika, ampak so najtežja kazniva dejanja preganjala sodišča sama. Hkrati je zakonik natančno opisal preiskovalne in dokazne postopke ter zelo jasno opredelil kazniva dejanja in kazni zanje.

Če le na hitro preletimo vsebino zakonika, lahko vidimo, da so na začetku opisani postopki prisege sodnika in sodnega osebja, nato postopek pregona po uradni dolžnosti, pa tudi predlog pregona na zahtevo tožnika, predhodna zaslišanja, kaj so utemeljeni sum za umor, uboj, detomor, zastrupitev, rop, pomoč pri tatvini, požig, kraja in čarovništvo. Nato sledi opis preiskave okoliščin in še podrobnejšega zasliševanja obdolženca. Čeprav je bila tortura še običajen del inkvizicijskega postopka, so v bamberskem kazenskem zakoniku opisane tudi meje zasliševalcev in morebiten preklic priznanja. Mučenje je bilo omejeno glede na starost ali zdravstveno stanje obtoženca, uporabilo pa se je lahko za dokaj širok spekter domnevnih kaznivih dejanj. 43. člen na primer dovoljuje mučenje tistih, ki so osumljene skrivnega splava ali detomora. Nadalje so določene tudi vloge prič na sodišču in celo časovni roki sodnih obravnav. Dokaj natančno so opisani tudi pravna pomoč in obramba obtoženca, zaslišanje sodnikov, porotnikov in razglasitev sodbe, kakor tudi kako ravnati in obveščati javnost v primeru oprostilne sodbe. Sodni red vsebuje tudi opis mučilnih orodij in postopek usmrčitve obsojenca. Nadalje so natančno pojasnjene dosmrtne in telesne kazni za mnoga kazniva dejanja – od bogokletja, krivega pričanja, herezije, čarovništva, žalitve veličanstva (lese majeste), dezerterstva, ponarejanja, premikanja mejnikov, poneverbe, nenaravnih spolnih odnosov do ugrabitve in posilstva, prešuštva in bigamije, hujskanja k upor, zapustitve otroka in detomora. Umor je bil sankcioniran z vpetostjo na kolo, uboj z mečem. Zlonamerne požigalce je čakala grmada, roparje pa obglavlje-nje z mečem, enako tudi vse, ki bi ščuvali k upor. Za lažje zadeve sta bila predvidena predvsem bičanje in izgon. Kazni je bil oproščen le tisti, ki bi dokazal, da je pobegnil

6 V predgovoru k njegovi predelavi Ciceronove *Officie* je celo sam zapisal, da je *Bambergensis* sestavil po nasvetu tistih, ki so se učili in razumeli druge ... Prim. Scheel, *Johann Freiherr zu Schwarzenberg*, 256.

Slika 1: Johann von Schwarzenberg (A. Dürer 1513)

Vir: *Wikimedia Commons*

iz strahu pred nasiljem, če seveda ni pobegnil k škodljivcem. V takih primerih in ko je obstajal utemeljen dvom, so o kazni odločali škofovi svétniki. Podane so tudi kazni za splav in zdravniško napako, ki je povzročila smrt, za pravne posledice samomora in za umor v samoobrambi. Ker je bil to čas, ko so bila krvna maščevanja še dokaj pogosta in običajna, se zakonik v več členih ukvarja s tem, kako ravnati v primeru t. i. »opravičljivega umora«, kako zaščititi varovanega morilca in kakšno nadomestilo pripada oškodovanim sorodnikom.

Sledijo še opisi drugih lažjih kaznivih dejanj, kot so tatvine, pri čemer je seveda razumljivo, da so strožje kazni zagrožene za tiste, ki kazniva dejanja ponavljajo, milejše pa za mladoletne prestopnike in krajo v primeru lakote. Opisana je celo zmanjšana prištevnost. V knjigi so nato omenjene še naloge sodnih uradnikov in celo besedila različnih obsodb, od smrtne do oprostilne, pri čemer je še posebej poudarjena primerna oblika sodnih spisov. Seveda so pojasnjeni tudi opisi izračunov sodnih stroškov in stroškov vzdrževanja sodnega osebja, kakor tudi njihove plače, hkrati pa so prepovedane tudi nedovoljene globe.

Ljubljanski primerek *Bamberskega sodnega reda*

Centralna pravosodna knjižnica hrani danes več deset tisoč tiskanih knjig. Najstarejša zbirka, ki je v knjižnico prišla leta 1921 kot darilo Pokrajinske uprave za Slovenijo, je iz zapuščine nekdanje Ljubljanske pravoznanske družbe (Juristische Gesellschaft in Laibach) in jo danes imenujemo Bibliotheca Iuris Antiqui. Ta je sestavljena iz več kot 4000 antikvarnih knjig, ki jih je v svoji stoletni zgodovini zbrala Centralna pravosodna knjižnica iz nekdanje knjižnice Deželnega sodišča, knjižnice društva Pravniki in iz že omenjene knjižnice Ljubljanskega pravoznanskega društva. V tej unikatni zbirki najstarejših pravnih knjig se nahajajo štiri knjige iz 16. stoletja, okrog deset knjig iz 17. stoletja in vsaj 86 knjig iz 18. stoletja. Najstarejša knjiga med vsemi je prav *Bamberski sodni red* iz leta 1510. Dragocena knjižna rariteta je prišla v Ljubljano januarja 1864,⁷ ko je profesor pravnih in državnih študij dr. Hermann Ignaz Bidermann iz Innsbrucka ob obisku in predavanju v obetajočem društvu ljubljanskih pravnikov (Juridische Gesellschaft im Laibach) tej pravoznanski družbi podaril Schöfferverjevo izdajo bamberskega kazenskega zakonika. Knjiga meri 26 x 20 cm in obsega 96 strani besedila. Žal ni povsem popolna, saj ji manjka ena uvodna avtorska pola (štirinajst strani besedila), in verjetno je prav tu iskati razlog, da je bila knjiga ob prihodu v Ljubljano na novo (in dokaj neprimerno) prevezana v kartonske platnice, tako da je danes prizor Mojzesa in njegovega tasta Jethra, ki mu daje nasvete, kako izbirati sodnike, dejansko prva stran knjige iz Centralne pravosodne knjižnice.

Naš primerek bamberskega kazenskega zakonika je nekoliko spremenjen ponatis prve izdaje (t. i. Schöfferverjeva izdaja) in je izšel v Mainzu leta 1510 pri takrat priznani tiskarski družini Schöffver. Prvič je izšla že leta 1508, nato pa so jo še večkrat ponatisnili.⁸ Besedilo je povsem enako, kot je v prvi (Pfeylllovi) izdaji iz leta 1507, medtem ko so lesorezi drugačni in likovno nekoliko okornejši. Obe izdaji knjige sta opremljeni s kar 22 lesorezi, ki na slikovit način ponazarjajo pravno besedilo. Na osnovi ohranjenih upodobitev si lahko tako po eni strani povsem natančno predstavljamo, kako je potekala zaprisega sodnika in sodnega osebja pred deželnim glavarjem, po drugi strani pa hkrati z ilustracijo najpomembnejših pravnih korakov v kazenskem postopku pridobimo še enkrat vpogled v kulturno zgodovino sodstva in sodnikov pred 500 leti. Iz ilustracij lahko nazorno spoznamo nošo, prestol in insignije sodnikov, kako so običajno izgledali prostori za zasliševanja in mučenje, katere mučilne naprave so poznali,⁹ kako so bili opremljeni sodni prostori in kako so bile sestavljene procesije ob odhodu na morišče. Lesorezi so opremljeni s številnimi moralističnimi verzi, na katere ne moremo zreti s perspektive današnje literarne kritike, ampak moramo v njih videti zgolj duh »razsvetljenskega« zakonodajalca (brez univerzitetne izobrazbe in celo brez znanja latinščine), ki je »svojo« knjigo zakonov opremil z ilustracijami in »stihoklepskimi« verzi, da bi jih bolj približal ljudem. Lesorezi z vstavljenimi dialogi

7 Zemljič, Prispevki k predzgodovini CPK, 29.

8 Roth, *Die Mainzer Buchdruckerfamilie Schöffver*, 29.

9 Prim. Timmermann, *Locus calvariae*, 140.

delujejo zelo dinamično in nas s prepletanjem izjav različnih vpletenih oseb spominjajo na današnje stripe.

Natančen pregled vseh lesorezov v *Bamberškem sodnem redu* nam prinaša naslednje motive:

- Lesorez št. 1: Naslovnica knjige z razširjenim naslovom in mučilnimi napravami;
- Lesorez št. 2: Jezus kot sodnik, 13;
- Lesorez št. 3: Mojzes in Jitro, 15;¹⁰
- Lesorez št. 4: Zapisega sodnika, porotnika, pisarja in birača, 16;
- Lesorez št. 5: Pregon po uradni dolžnosti, 18;
- Lesorez št. 6: Tožnik pred sodnikom zahteva pregon obtoženega, 20;
- Lesorez št. 7: Personalizacije kriminalnih dejanj, sedeče okoli mize, 24;
- Lesorez št. 8: Priprave na mučenje, 32;
- Lesorez št. 9: Zapisega prič pred sodnikom, 37;
- Lesorez št. 10: Določitev datuma sojenja, 41;
- Lesorez št. 11: Prikaz sojenja, 43;
- Lesorez št. 12: Obsojenca pripeljejo na kraj usmrčitve, 50;
- Lesorez št. 13: Orodja za kaznovanje (ponovitev lesoreza s prve strani), 51;
- Lesorez št. 14: Usmrnitev, 52;
- Lesorez št. 15: Pregon za umor: med sodnikom (levo) in sodnim izvršiteljem (desno) nosila s truplom umorjenega, za njim trije sodniki, 85;
- Lesorez št. 16: Sodnik preračunava sodne stroške, 90;
- Lesorez št. 17: Popis premoženja pobeglega storilca kaznivega dejanja, 94;
- Lesorez št. 18: Vrnitev ukradenega premoženja: lastnik svojega najdenega konja predstavi sodniku, 95;
- Lesorez št. 19: Sodnik morilcu izroči jamstveno listino, 98;
- Lesorez št. 20: Sodniki naj ne jemljejo denarja! Na desni pohlepen sodnik, ki si denarnico polni na nedovoljen način (z mučenjem); na levi roparski baron, za njim nasmejani hudič, 99;
- Lesorez št. 21: Sodniki kot norci z zavezanimi očmi, 100;
- Lesorez št. 22: Dva ponižna moška sta prišla k sodniku in njegovim svetnikom po pravni nasvet, 102.

10 ¹³ Naslednji dan se je Mojzes usedel, da bi sodil ljudstvo; in ljudstvo je stalo pred Mojzesom od jutra do večera. ¹⁴ Ko je Mojzesov tast videl, kaj vse je moral Mojzes delati za ljudstvo, je rekel: »Kaj vendar delaš za ljudstvo? Zakaj sediš sam, vse ljudstvo pa mora stati pred teboj od jutra do večera?« ¹⁵ Mojzes je rekel tastu: »Ljudstvo prihaja k meni Boga spraševat za nasvet. ¹⁶ Kadar koli imajo namreč kako sporno zadevo, pridejo k meni, da razsodim med enim in drugim in naznanim Božje zakone in postave.« ¹⁷ Tast pa mu je rekel: »To, kar delaš, ni dobro. ¹⁸ Sebe in ljudstvo, ki je pri tebi, boš čisto izmučil; kajti to je pretežavno zate, sam tega ne moreš opravljati. ¹⁹ Poslušaj me zdaj; dam ti nasvet in Bog bo s teboj! Ti zastopaj ljudstvo pred Bogom in prinašaj zadeve pred Boga! ²⁰ Razlagaj jim zakone in postave in kaži jim pot, po kateri naj hodijo, in delo, ki naj ga opravljajo! ²¹ Izberi pa iz vsega ljudstva sposobne moške, ki se bojijo Boga, zanesljive ljudi, ki sovražijo podkupovanje; postavi jim jih za načelnike čez tisoč, čez sto, čez petdeset in čez deset ljudi! ²² Ti naj vsak čas sodijo ljudstvu; vse večje zadeve naj prinašajo tebi, vse manjše zadeve pa naj razsojajo sami.« – 2 Mz 18,13-22 - BIBLIJA.net - Sveto pismo za vsakogar.

S seznama ilustracij je razvidno, da opisujejo lesorezi celotno vsebino sodnega reda od postopkovnih pravil (zapisrege sodnega osebja, določitve narokov, preiskave, zaslišanja, sojenja in eksekucije) do opisa kaznivih dejanj in zagroženih kazni, ki so imele tudi zastraševalno funkcijo, in nenazadnje še celo opomin sodnikom, naj ne bodo pohlepni na sodne stroške in da bodo sami izpadli kot norci, če se bodo držali svojega običajnega prava, ne pa določil tega zakonika. Zanimiva je tudi sporočilnost zadnje slike v knjigi, ki sodnika obvezuje, da mora zainteresiranim strankam dajati tudi ustrezna pravna mnenja.

Zaradi omejenosti prostora tega prispevka si tokrat ogledjmo le naslednje lesoreze:

Slika 2: Lesorez št. 5:
Pregon po uradni dolžnosti:
osumljenca pred sodnika
privedeta dve sodni slugi
(stran 18)

Foto: Igor Zemljč

Ena od pomembnih novosti *Bamberskega sodnega reda* je bila vzpostavitev pregona »po uradni dolžnosti«, kar kaže ilustracija št. 5 s podnapisom: »Annemen der vbelterter von Ampts wegen«. Sestavljena je iz dveh delov. Na levem delu vidimo upodobitev sodnikovega delovnega prostora. Sodnik deluje v obokani tlakovani dvorani, kjer je na nizkem podstavku lepo izrezljan sodniški stol, ki je za večje udobje sedečega še dodatno opremljen z veliko blazino. Sodnik ima oblečeno ali ogrnjeno do tal segajočo togo, glavo pa ima pokrito s pokrivalom. V desni roki drži dolgo sodniško žezlo, ki si ga je naslonil na desno ramo, z levico pa prihajajočemu z razprtimi prsti kaže pomenljivo gesto. Da vsebina sodnikove geste v knjigi ni natančneje določena, lahko sklepamo tudi iz dejstva, da je Schöffler prav ta lesorez kar trikrat ponatisnil v isti knjigi (slike 5, 10 in 18). Nad sodnikom se nahaja napis: »Mein Ampt vnd pflicht mir gepeut Zustraffen Boßhafftige leute,« kar lahko prevedemo kot: »Služba in dolžnost mi vелеvata kaznovati zlobne ljudi.« Na desni strani podobe je vklenjeni obdolženec v spremstvu dveh oboroženih sodnih oseb,

Slika 3: Lesorez
št. 8: Priprave na
mučenje (stran 32)

Foto: Igor Zemljič

nad njimi pa je še napis: »Auff ewern befehl vns / getan Bring wir gefangen disen man,« s čimer so povedali, da so izvršili ukaz sodnika in pripeljali obdolženca.

Andrej Studen je zapisal, da je bil proces zasliševanja enak kompliciranemu dvo-boju med obtoženim in sodnikom.¹¹ Prva stopnja zastraševanja je zato bila predstavi-tev vseh mučilnih metod, zato tudi lesorez s prizorom postopka pred mučenjem nosi pomenljiv verz:

»Seyt sich auf dich erfunden hat Redlich anzeig der missetat
Furstu nit vnschuld auß nach radt Die peynlich frag sol haben stat,«

kar bi lahko nekoliko svobodno prevedli kot:

»Prišle so tožbe zoper tebe ...
utemeljene, da kriv si res hudih del.
Če pa zanikaš, da krivdo spral bi s sebe,
se pač boleč postopek bo začel.«

Slika prikazuje s svečami razsvetljen zamrežen kletni prostor, v katerem se nahaja šest oseb. Ob mizi v kotu sedijo pisar, sodni sluga in sodnik v dolgi halji s sodniško palico v roki. Pred njimi sedi na tleh obdolženec, za njim pa kleči landskneht, ki obdol-ženca na hrbtni veže roke. V levem kotu sobe stoji mož v pisanem oblačilu in z rogovi na klobuku (rabelj?), ki na kolo navija verigo, da bodo nanjo obesili obtoženca.

¹¹ Studen, *Rabljev zamah*, 24.

Slika 4: Lesorez št. 12: Obsojenca pripeljejo na kraj usmrtnice (stran 50). Sodnik na konju med odhodom na morišče, Bambergische Halßgericht und rechtlich Ordnung

Foto: Igor Zemljč

Slika prikazuje, kako obsojenca peljejo na morišče. Čeprav skozi mestna vrata pešachi velika skupina ljudi, od majhnih otrok do odraslih radovednežev, je edina sedeča oseba sodnik, ki jezdi na konju. Prepoznamo ga po dolgem plašču, pokrivalu in seveda sodniški palici, ki jo tudi tokrat drži v levi roki. Pred sodnikom hodi landskneht z mečem ob pasu in pokrit z zelo tipičnim pokrivalom, ozaljšanim z velikim peresom. Pred seboj žene z vrvjo zvezanega bosopetega obsojenca, z njim pa je menih, pokrit s kapuco, ki s prstom kaže na križ in Odrašenika ter obsojencu pravi: »Wo du gedult hast in der peyn, So wirt sie dir gar nutzlich sein. Darumb gib dich willig darein,« kar bi lahko prevedli kot nasvet, naj z veliko potrpljenja prenaša prihajajoče bolečine in mirno sprejme svojo usodo. Pred vso to skupino hodi še mož, za katerega se zdi, da z visoko dvignjeno palico povorki dela prostor in odganja preveč vsiljive radovedneže, morda pa je to celo sodna palica, ki jo bodo prelomili ob izvršitvi obsodbe.¹²

Motiv pojasnjujemo s primerjavo ilustracij izvrševanja kazni med prvo in drugo izdajo bamberskega kazenskega reda, saj nam najlepše prikaže razliko v zasnovi in izdelavi ter kakovosti lesorezov med različnimi izdajami iste knjige. Iz primerjave je lepo vidno, kako je lesorezec izdaje iz leta 1510 s pretirano nasičenostjo grozodejstev povsem izničil osnovno likovno sporočilo. Ob skesancu, ki pred duhovnikom na kolenih čaka svoj zadnji trenutek, je bilo v ozadju izdaje iz leta 1507 le še dvigovanje kolesa z obsojencem, kar je omogočalo jasno trikotno in lepo pregledno kompozicijo. V mlajši izdaji je število oseb s sedem naraslo na kar šestnajst, poleg prej omenjenih dveh kazni pa ta lesorez prikazuje še obešenca, skupino (kar petih) bičanih, obglavljeno truplo in sodnika na konju ter njegovega pomočnika. Zaradi vse te množice ljudi sta preglednost in hkrati tudi pomenska učinkovitost ilustracije zelo nejasni.

¹² Zemljč, Upodobitve sodnikov, 85.

Sliki 5 in 6: Lesorez št. 14: Izvršitev kazni (stran 52)

Foto: Igor Zemljič

Nad obema izdajama lesoreza z izvršitvijo kazni so tudi isti pomenljivi verzi, ki smo jih spet približno prevedli, da ohranimo osnovno sporočilnost tiska in verzov.

»Wem trewe straff nit bringet frucht
Der kumpt dick in des meysters zucht
Des werck vnd zeug wirt hie anzeygt
Wol dem der sich zu tugent neygt.«

»Če komu korist od kazni še ni znana,
v roke mojster ga dobi resnični,
čigar dela so prav vsem poznana,
da bo srečen tisti, ki je skoz' pravični.«

Oris lesorezov *Bamberškega sodnega reda* zaključimo z nazorno upodobitvijo stanovanjskih prostorov in vsakdanjega življenja v hiši osebe, ki so ji sodni uradniki s sodnikom na čelu prišli popisat vrednost premoženja. V ospredju podobe stoji sodnik, opremljen z vsemi svojimi atributi, ki s prsti kaže na posamezne predmete, ki jih na trosedu sedeč pisar popisuje v zvitek. Ob njima stojita še dve osebi moškega in ženskega spola, ki bi lahko bili priči postopka, morda pa sta celo lastnika stavbe. Lesorez daje nazoren vpogled v trosobno stanovanje, na njem pa je tudi zelo lepo razvidno skupno sobivanje ljudi, ki so spali v masivnih lesenih posteljah, in domačih živali. Skozi druga obokana vrata nam pogled beži v kuhinjo s kuriščem in visečimi lonci, kjer so po stenah vzorno pospravljene ponve, viden pa je celo obešalnik za sušiče se perilo. Kuhinja je opremljena še z mehom za razpihovanje ognja, zabojsnikom za drva, z metlo ter z lesenim vedrom. Poleg kuharice se celo sprehaja majhna miška. Obiskovalci se nahajajo v največji sobi (običajno so ji nekoč rekli kar hiša), ki je opremljena s preprostim umivalnikom z odtokom, nad njim pa je pipa z manjšim zbiralnikom vode. Nad vodnim zbiralnikom je polica za steklene kozarce, zraven pa sta še kavelj za klobuk in

Slika 7: Lesorez št. 17: Popis premoženja pobeglega storilca kaznivega dejanja (stran 94)

Foto: Igor Zemljič

obešalnik za zelo dolgo brisačo. Na zidovih so spravljene še krožniki različnih velikosti in police za spravlanje vrčev, skled in svečnikov. Sredi sobe je še velika lesena miza, na kateri sta glinen (?) vrč in visoka skodela. Skratka, opis idealnega, urejenega, čistega »nemškega«¹³ gospodinjstva z začetka XVI. stoletja.

Zaključek

Bamberski sodni red je zaradi vsega zgoraj naštetega zagotovo enkraten pomnik bogate zgodovine srednjeevropskega pravosodja, ki ga slovenski zgodovinarji še premalo poznajo in ki ponuja še možnosti za raziskovalce različnih strok, ob enem pa s svojo pričevalnostjo opozarja na mnoge večne dileme v pravosodju¹³.

13 Prosperi, *Justice Blindfolded*, 34.

Viri in literatura

Literatura

- *Bambergensische & Brandenburgische Halsgerichtsordnung und Kaiser Karls V. peinliche Gerichtsordnung* [Nachdruck]. Frankfurt am Main: Vico, 2007. https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/38165/9789004311350_webready_content_text.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Pridobljeno 16. 1. 2024.
- Kambič, Marko. Razvoj kazenskega prava na Slovenskem do leta 1848. V: *Malefične svoboščine Ljubljančanov*, 193–221. Ljubljana: Pravna fakulteta, 2005.
- Leitschuh, Franz Friedrich. *Die Bambergische Halsgerichtsordnung. Ein Beitrag zur Geschichte der Bücherillustration. Repertorium für Kunstwissenschaft* 1886, 59–70. Berlin, Stuttgart: W. Spemann, 1886. <https://doi.org/10.11588/diglit.66023#0073>. Pridobljeno 22. 1. 2024.
- Oven, Marjeta in Maja Vavtar. *Zakladnica znanja v sodni palači: sto let Centralne pravosodne knjižnice*. Ljubljana: Vrhovno sodišče Republike Slovenije, 2018.
- Prosperi, Adriano. *Justice Blindfolded: the historical course of an image*. Leiden: Brill, 2018.
- Roth, F. Wilhelm Emil. *Die Mainzer Buchdruckerfamilie Schöffer während des XVI. Jahrhunderts und deren Erzeugnisse zu Mainz, Worms, Strassburg und Venedig: enthaltend die Drucke des Johann Schöffer 1503–1531, des Peter Schöffer des Jüngeren 1508–1542, und des Ivo Schoeffer 1531–1555*. Leipzig: O. Harrassowitz, 1892.
- Scheel, Willy. *Johann Freiherr zu Schwarzenberg*. Berlin: Guttentag, 1905.
- Studen, Andrej. *Rabljev zamah: k zgodovini kriminala in kaznovanja na Slovenskem od 16. do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.
- *The Art of Law: Three Centuries of Justice Depicted*. Tiel: Lannoo, 2016.
- Timmermann, Achim. *Locus Calvariae: Walking and Hanging with Christ and the Good Thief c. 1350 – c. 1700. Artibus et historiae: an art anthology* 35, št. 69 (2014): 137–61.
- Vilfan, Sergij. *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Vitiello, Joanna Carraway. *Public Justice and the Criminal Trial in Late Medieval Italy Reggio Emilia in the Visconti Age*. Leiden: Brill, 2016. https://library.oapen.org/viewer/web/viewer.html?file=/bitstream/handle/20.500.12657/38165/9789004311350_webready_content_text.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Pridobljeno 10. 1. 2024.
- Zemljič, Igor. Upodobitve sodnikov in njihovih insignij v najstarejših knjigah Centralne pravosodne knjižnice. V: *Sodniške insignije v evropskem in slovenskem pravnem izročilu*, 91–99. Ljubljana: Vrhovno sodišče Republike Slovenije in Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, 2023.

Spletni viri

- 2 Mz 18,13-23 - BIBLIJA.net - Sveto pismo za vsakogar. <https://www.biblija.net/biblija.cgi?m=2+Mz+18%2C13-23&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>. Pridobljeno 29. 3. 2024.
- *Bambergische halszgerichts Ordnung | Johann von LAW. TORTURE. Schwarzenberg, 1463–1528 | SECOND EDITION 1st ed. 1507 of a “milestone and turning point in the development of German criminal law E. Wolf*. <https://www.liberantiquus.com/pages/books/4211/johann-von-law-torture-schwarzenberg-1463-1528/bambergische-halszgerichts-ordnung>. Pridobljeno 16. 1. 2024.
- Schwarzenberg, Johann von. *Bambergische Peinliche Halsgerichtsordnung. Mainz: Johannem Schöffer, 1508*. http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ182699100. Pridobljeno 16. 1. 2024.
- Schwarzenberg, Johann von: *Bambergische Peinliche Halsgerichtsordnung. Bamberg: Hans Pfeil, 1507*. <https://mateo.uni-mannheim.de/desbillons/bambi.html>. Pridobljeno 16. 1. 2024.
- *Wikimedia Commons*.